

УДК338.432:330.2

Жулканич Н.О.

ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО АГРОВИРОБНИЦТВА

У статті розглянуто особливості становлення і розвитку органічного агровиробництва, обґрунтовано науково-практичні підходи і передумови забезпечення організаційно-економічних процесів сільськогосподарського виробництва органічної продукції. Обґрунтовано необхідність раціонального використання ресурсного потенціалу органічного агровиробництва у поєднанні з організаційно-економічними заходами забезпечення маркетингових досліджень потенційних експортних зарубіжних та внутрішніх ринків української органічної продукції. Висвітлено вимоги до екологічно безпечного господарювання в аграрному секторі і запровадження екологічно чистих виробництв. Наголошено на важливості посилення ролі владних і управлінських структур загальнодержавного, регіонального та місцевого рівнів щодо формування, становлення і регулювання розвитку підприємств, які вирощують екологічно чисту сільгосппродукцію, подальшої системної побудови органічного агровиробництва.

Ключові слова: передумови, сталій розвиток, використання ресурсного потенціалу, органічне агровиробництво, екологізація сільськогосподарського виробництва.

Постановка проблеми. У системі забезпечення сталого розвитку регіонів і України в цілому важливе місце належить виробництву екологічно безпечних продуктів харчування на основі впровадження інноваційних технологій у сільське господарство. В процесі становлення і розвитку органічного агровиробництва постає завдання виробництва високоякісного продовольства і сировини, що сприяє поліпшенню здоров'я і добробуту населення, забезпеченню вимог екології і охорони навколишнього середовища.

В Україні виробництво екологічно чистого продовольства перебуває на початковому етапі розвитку. Разом з тим, вже є напрацьована певна законодавча база щодо розвитку органічного агровиробництва: закони України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» (2013р.), «Про навколишнє природне середовище» (1991р.), «Про безпечність та якість харчових продуктів» (2014 р.). Окремі напрями діяльності у сфері органічного виробництва відображенні у Конституції України, в Земельному, Лісовому, Водному, Цивільному та Господарському кодексах України, а також в інших нормативно-правових актах, що регулюють суспільні відносини в цій сфері.

У згаданих вище законодавчих актах передбачено впровадити правові, економічні та соціальні основи ведення органічного сільськогосподарського виробництва, забезпечити вимоги щодо вирощування, виробництва, переробки, сертифікації, маркування, перевезення, зберігання та реалізації органічної продукції.

Широкий спектр завдань щодо розгортання органічного виробництва викладено у підготовлений федерацією органічного руху України Концеп-

ції Державної програми розвитку органічного виробництва в Україні (травень 2008 р.) та проектах Закону України «Про органічне виробництво» (квітень 2011 р.). Серед основних завдань виконання Програми задекларовано зменшення антропогенного навантаження на навколишнє середовище внаслідок введення сільськогосподарської діяльності; ресурсозбереження та зменшення енергоємності сільськогосподарського виробництва; підвищення конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції на світових ринках; поліпшення здоров'я працівників сільського господарства та населення в цілому; підвищення добробуту сільського населення шляхом диверсифікації діяльності, підвищення рівня зайнятості та розвитку сільських територій; захист прав споживачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема становлення та розвитку органічного виробництва, впровадження органічних технологій, утвердження екологічної безпеки продукції сільського господарства присвятили свої праці такі вітчизняні науковці: В. Артиш, Р. Безус, Т. Дудар, Ю. Завадська, Н. Зіновчук, І. Кириленко, С. Корчинська, Ю. Лупенко, П. Саблук, М. Федоров, О. Хомаківська та ін.

У статтях основна увага зосереджена на сутності органічного агровиробництва, обґрунтовано концептуальні основи екологізації аграрної сфери та утвердження організаційно-економічних процесів сільськогосподарського виробництва органічної продукції. Висвітлено особливості та тенденції розвитку ринку органічної агропродовольчої продукції і досліджено його кон'юнктуру. Наголошено на важливості соціально-економічного розвитку органічного виробництва, яке значною мірою сприяє підвищенню рівня зайнятості та добробуту сільського населення, створює сприятливі умови для розвитку сільських територій.

Проте питання становлення і утвердження засад функціонування суб'єктів органічного

© Жулканич Неля Олександрівна, асистент кафедри менеджменту туристичного та готельно-ресторанного бізнесу Ужгородського торговельно-економічного інституту КНТЕУ

виробництва сільськогосподарської продукції на регіональному рівні потребують подальших наукових досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є обґрунтування передумов становлення і розвитку органічного виробництва продукції продовольства в системі впровадження новітніх технологій аграрного господарювання та поліпшення екологічного стану довкілля, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції на внутрішньому та світових ринках.

Опис основного матеріалу дослідження. В умовах глобалізації ринку цивілізаційного суспільства загострюються протиріччя між процесами нарощування чисельності населення планети та рівнем його забезпечення продовольчими ресурсами. У цьому контексті зростає попит людства на високоякісну натуральну продукцію органічного агровиробництва. В Україні наявні сприятливі умови для виробництва екологічно чистої продукції, перш за все це природно-географічний фактор – клімат та ґрунт – високопродуктивні чорноземи, які займають 26,5 млн га., або 44 % загальної площі території; помірні і сприятливі кліматичні умови; працелюбність сільського населення, вміння господарювати, можливості створення передумов впровадження екологічних технологій і більш чистих виробництв в процесі реструктуризації аграрної сфери, модернізації і розвитку індустріальних секторів національної економіки.

Постає завдання розвитку органічного агровиробництва як складної екологічно збалансованої системи органічного сільськогосподарського виробництва, в якій ключовим завданням є ефективне виробництво натуральної продукції з високими біологічно цінними якість та оздоровчими властивостями для забезпечення повноцінного харчування людей, що виключає будь-які ризики для здоров'я, сприяє збереженню навколишнього природного середовища [1, с.13].

Важливість розвитку екологічно організаційного сільського господарства зростає за умов розвитку економічних зв'язків між Україною та Європейським Союзом. Міжнародною організацією органічного сільськогосподарського руху IFOAM задекларовано складові перспективного методу господарювання на землі – здоров'я, екологія, справедливість, турбота. Значна увага до розвитку чистого виробництва знайшла відображення в документах різних всесвітніх конференцій та саммітів. Знаковими для країн і світової спільноти є ідеї і принципи концепції більш чистих виробництв, прийняті на Конференції ООН з навколишнього природного середовища та розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) і у Програмах дій «Порядок денний на ХХІ століття», де зазначено, що застосування у екологічно чистих технологій сприяє забезпеченню охорони навколишнього середовища, зокрема наголошено, що: «Екологічно чисті технології є не просто

окремими технологіями, а являють собою комплексні системи, що передбачають наявність спеціальної науково технологічної інформації, процедур, товарів, послуг і обладнання, а також методики відповідної організаційної і управлінської діяльності. Екологічно безпечні і чисті технології повинні відповідати національним соціально-економічним, культурним і екологічним пріоритетам [11, с.312]. У цьому контексті органічне виробництво продукції продовольства є складовою реалізації системи екологічно чистих технологій.

На всесвітньому самміті зі сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002 р.) та на самміті в Ріо-де-Жанейро у 2012 р. було обговорено розвиток стратегій сталого розвитку у світовому вимірі та визначено підходи стосовно запровадження напрямів формування і освоєння зеленої економіки. Ще раніше, у 1999 р., Комісія ООН зі Сталого розвитку прийняла Міжнародну декларацію більш чистого виробництва, яка стала орієнтиром для багатьох країн світу.

Разом з тим в економіці України, в тому числі і в аграрній сфері, висока питома частка ресурсомістких і енергоємних технологій, що не сприяють створенню стійких і збалансованих агроєкосистем, гальмують розвиток органічного виробництва. Внаслідок зменшення кількості поголів'я в тваринництві відзначено недовиробництво і внесення гною, різко зростають дози застосування мінеральних добрив, в результаті чого підвищується хіміко-техногенне навантаження на екоценози, знижується родючість ґрунтів і урожайність сільгоспкультур.

На розвиток органічного виробництва в аграрній сфері негативний вплив мають такі упущення: відсутність науково обґрунтованих сівозмін, недостатнє застосування ґрунтозахисних технологій в землеробстві, повільне впровадження екологічних технологій в аграрному господарюванні в цілому, несвоєчасна реалізація стратегій забезпечення якості та екологічної чистоти продукції, недостатньо сформована законодавча база щодо розвитку органічного виробництва.

Науковими дослідженнями доведено, що сільське господарство справляє значні негативні впливи на довкілля. В цьому контексті існують і проблеми в налагодженні засад органічного агровиробництва, зокрема: «...відсутність стійкого попиту на екологічно чисту сільськогосподарську продукцію, необхідність докладання при виробництві такої продукції додаткових зусиль (спеціальних знань, досвіду, техніки і технологій, що потребують окремих капіталовкладень і які не завжди можуть бути відшкодовані), стримують ініціативи вітчизняних виробників щодо здійснення природоохоронних заходів у сільському господарстві. Тому виробництво продукції рослинництва і тваринництва нерідко здійснюються на забруднених землях та з використанням технологій, що шкодять довкіллю» [5, с.122].

Практично органічне агровиробництво в Україні на стадії розвитку: «В Україні загальна площа сертифікованих земельних угідь під органічним агровиробництвом у 2010 р. займала 270,2 тис.га. Це вагомий показник, оскільки Україна випереджає низку країн Східної Європи, членів ЄС, для яких розвиток цього інноваційного напрямку є пріоритетом Спільної аграрної політики ЄС. Встановлено, що за період 2002–2010 рр. чисельність сільськогосподарських підприємств, які ведуть сертифіковане органічне виробництво, зросла з 31 до 142 одиниць, а показник середнього розміру вітчизняного органічного господарства стрімко знизився з 5304,8 га до 1903,0 га [3, с. 8].

Поступовий перехід України до моделі сталого розвитку тісно пов'язаний з політикою раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього середовища, розширення екологічно безпечних технологій і більш чистих виробництв у різних галузях економіки.

За роки незалежності України проблеми дотримання вимог природоохоронного законодавства, засади впровадження екологічно безпечних технологій і більш чистих виробництв неодноразово обговорювалися в парламентських комітетах і на слуханнях. У грудні 2010 р. було прийнято Закон України «Про основні засади (Стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 р.». Складовою реалізації положень вказаного Закону є окрема стратегія і Національна концепція впровадження та розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій на період до 2020 р.

Засади розвитку органічного агровиробництва в Україні відображені у низці напрацьованих і діючих стратегій та програм. Як задекларовано в Стратегічних напрямках розвитку сільського господарства України на період до 2020 р., однією із стратегічних цілей визначено розширення виробництва органічної продукції, зокрема збільшення площ сільськогосподарських угідь, сертифікованих відповідно до органічних стандартів у 2020 р. – до 7 %, проти 0,7 % у 2010 р. Передбачено також зростання частки органічної продукції у 2020 р. – до 10 %, проти 5 % у 2010 р. [10, с. 8].

У Програмі «Європа 2020» передбачено стратегічні напрями розвитку країн Європейського Союзу, викладено бачення Європи на соціальну ринкову економіку в ХХІ ст. Невідкладним завданням визнано вихід з кризи та спроба повернутися до передкризової ситуації держав Союзу. У Програмі задекларовано, що вона базується на трьох взаємодоповнюючих пріоритетах. Одним з них є стійке зростання: сприяння більш ефективному використанню ресурсів, запровадженню екологічно чистих виробництв та конкурентоспроможної економіки. Наголошено також, що Європейський Союз повинен зберегти своє лідерство на ринку зелених технологій як засобу забезпечення ефективності використання ресурсів, зокрема, сприяти

впровадженню технологій та методів виробництва, які знижують використання природних ресурсів, і збільшення інвестицій в існуючі природні активи ЄС [4, с. 10].

Серед основних складових серйозних загроз забезпечення формування, становлення і розвитку органічного виробництва в Україні є монополізація вітчизняної агропродовольчої галузі, зокрема, монополізація земельних і бюджетних ресурсів підприємств середнього і малого господарювання, спричинених агрохолдингізацією, тобто зростанням частки великоземельних, вертикально інтегрованих господарських структур в аграрній економіці.

За підсумками аграрного господарювання, вже у 2013 р. в Україні функціонувало 156 тис. агрохолдингів, 6,8 тис. середніх підприємств, 40,7 тис. фермерських господарств, 4242 тис. господарств населення. Середній розмір використання сільськогосподарських угідь становив відповідно 55,5 тис га, 1065,8 га, 1092 та 1,52 га. За період 2000–2013 рр. діяльність агрохолдингів підтверджено окремими сильними сторонами: продуктивність праці на одного зайнятого у агрохолдингах зросла з 0,03 млн грн у 2000 р. до 0,2 млн грн у 2013 р. За аналізований період у сільське господарство залучено 0,9 млрд дол іноземних інвестицій проти 0,02 млрд у 2000 р., експорт агропромислової продукції сягнув 17,3 млрд дол. проти 1,5 у 2000 р. [2, с.4].

Разом з тим у діяльності агрохолдингів домінують слабкі сторони: в експорті продукції агрохолдингів переважає частка зернових і соняшникової олії, поголів'я тварин в умовних головах в 2013 р. проти 2000 р. скоротилося на 1,3 млн і становило 10,0 млн голів; у 2013 р. підприємствами внесено 9,6 млн тонн органічних добрив, що на 10,8 млн тон менше проти 2000 р.; за аналізований період у підприємствах агрохолдингів різко зменшено наявність робочих місць і зайнятість сільського населення – кількість найманих працівників у 2013 р. становила 0,6 тис. осіб проти 2,5 тис у 2000 р. Зазначені негаразди не сприяють розвитку органічного агровиробництва. В агрохолдингах культивується монокультурне виробництво (зернові – олійні), має місце згортання галузей тваринництва і катастрофічне падіння обсягів внесення органічних добрив, що створює мультиплікаційний негативний ефект аграрного господарювання.

В процесі наукових досліджень встановлено, що згідно з розрахунковою нормою внесення добрив для досягнення біокліматично обґрунтованої урожайності з пріоритетом застосування органічних засобів орієнтовно потрібно на 1 га ріллі у сівозміні вносити 24 т органічних добрив, зокрема 12 т/га гною, 6 т/га побічної продукції, 6 т/га сидератів і 150 кг (N61 P37 K32) мінеральних добрив. За такого ресурсного наповнення технологій індекс екологізації (6,2) свідчить про стан екологічного землеробства [9, с. 27]. Саме цих вимог не дотримуються в практиці господарювання підприємства агрохолдингів.

Як наголошують науковці, [2, с. 7], розвинуті країни давно зрозуміли загрозу для держави агрохолдингізації та ввели її законодавче обмеження. Парадокс України полягає в тому, що у 1994 р. держава запровадила політику стримування агрохолдингізації як і в цивілізованому світі, але у 2006 р. із прийняттям Закону України «Про холдингові компанії в Україні» дала дозвіл на їх створення в АПК і фактично погодилася бути сучасною аграрною колонією. Отже, з метою обмеження монокультурних напрямів і зміни спеціалізації в діяльності агрохолдингів, утвердження органічного агровиробництва на часі прийняття базового Закону України «Про органічне виробництво».

Для забезпечення успішного становлення і розвитку органічного виробництва в аграрній сфері слід створити відповідні передумови узагальнюючого характеру:

- забезпечити сприятливі інституціональні умови для розвитку конкурентоспроможного аграрного виробництва на основі організаційно-економічної модернізації аграрної сфери;

- здійснити моніторинг аграрних перетворень в регіонах, обґрунтувати висновки і прийняти відповідне рішення щодо завершення аграрної і земельної реформ;

- практикувати використання матеріалів і технологій, що поліпшують екологічну рівновагу в природних системах та сприяють створенню стійких і збалансованих агроєкосистем;

- запровадження економічного стимулювання раціонального використання і охорони земель;

- забезпечити реалізацію пріоритетів сталого розвитку, екологічної рівноваги, засад біобезпеки аграрного виробництва;

- перетворення аграрного сектору на високоефективний, конкурентоспроможний (на внутрішньому і зовнішньому ринках) сектор економіки держави;

- створення державної системи сертифікації щодо регулювання органічного агровиробництва;

- розробити і забезпечити впровадження державної цільової програми з екологічних технологій в аграрній сфері, зокрема в галузі органічного виробництва;

- забезпечити виконання законодавчих актів із питань екологічно безпечного аграрного господарювання, удосконалити законодавчу і нормативно-правову базу щодо засад розвитку органічного агровиробництва, гармонізації законодавчої бази до вимог СОТ і ЄС.

В системі функціонування аграрної сфери держави невідкладним є розгортання органічного агровиробництва з реалізацією наступних завдань:

- формування економічних механізмів стимулювання суб'єктів аграрного господарювання до впровадження більш чистих виробництв та екологічних технологій;

- розроблення і реалізація спеціальних національних та регіональних програм та стратегій впровадження органічного агровиробництва;

- здійснення постійного моніторингу і забезпечення державної підтримки органічного агровиробництва (утвердження відповідних цін на сільськогосподарську продукцію органічного походження, формування державних служб зі стандартизації і сертифікації виробленої сільгосппродукції, налагодження системи державного пільгового кредитування підприємств-виробників екологічно чистої продукції продовольства на інвестиційних засадах);

- сприяння агропідприємствам у розвитку інфраструктури внутрішнього і зовнішнього ринків продукції органічного походження шляхом створення фірмових магазинів, оптових складів, заготівельних пунктів, сервісних центрів, дилерських фірм та інших об'єктів інфраструктури;

- проведення паспортизації суб'єктів аграрної сфери, які виробляють органічну сільгосппродукцію;

- сприяння впровадженню нових прогресивних технологій органічного землеробства в сільському господарстві, переробній та харчовій промисловості;

- налагодження співпраці освітніх і дослідницьких установ регіону у напрямі розроблення і реалізації інноваційних програм розвитку органічного агровиробництва; створення інформаційно-консультативних і агросервісних структур;

- адаптувати сорти рослин, які вирощуються в органічних системах до природно-кліматичних умов, ґрунтового покриву, використання видів і сортів рослин, стійких до хвороб і шкідників;

- забезпечити застосування ґрунтозахисних технологій збереження і підвищення біологічної родючості ґрунтів в процесі запровадження технологій органічного виробництва, вносити достатню кількість добрив рослинного та тваринного походження (висів азотофіксуючих рослин і сидератів на зелене добриво, зернобобових та їх суміші);

- вивчення зарубіжного досвіду із впровадження і розвитку органічного виробництва;

- становлення і утвердження екологічного менеджменту, організація системи контролю за веденням органічного виробництва;

- проведення європейського рівня сертифікації сільськогосподарських земель на предмет виробництва органічної продукції;

- підвищення рівня інформованості та екологічної свідомості населення щодо органічної продукції;

- запровадження нової системи постійного моніторингу розвитку та оцінювання процесів органічного виробництва.

Реалізація викладених вище засад становлення і розвитку виробництва органічної продукції продовольства якісно пов'язана з раціональним використанням ресурсного потенціалу органічного агровиробництва, впровадженням інноваційних технологій у

поєднанні з організаційно-економічними заходами забезпечення маркетингових досліджень потенційних експортних зарубіжних та внутрішніх ринків української органічної продукції.

Актуальність виробництва і реалізації органічної сільськогосподарської продукції зростає у зв'язку з відкриттям для України європейського ринку і підписання Угоди про асоціацію з ЄС. У тексті Угоди [9, с.76] передбачено інтеграцію екологічних вимог у сільськогосподарську політику й практику, зокрема, дотримання санітарних, ветеринарних і фітосанітарних заходів при виробництві сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів, а також включення малотоварних господарств, які виробляють унікальну чи специфічну продукцію, до європейської системи захисту назви та географічного походження продукту. Виконання цієї вимоги дозволить: підвищити конкурентоспроможність селянських господарств; зменшити негативний вплив виробництва та переробки сільськогосподарської продукції на довкілля; підвищити доходність селянських господарств.

У процесі впровадження виробництва в Україні органічного продовольства слід враховувати, що у країнах Європейського Союзу вже давно існує практика щодо дотримання якості сільськогосподарської продукції та продуктів харчування. Політика ЄС щодо якості сільськогосподарської продукції і продуктів харчування у законодавчому порядку захищає спеціальні назви продуктів, що пов'язані з територією або специфічним методом виробництва. Як наголошують науковці [9, с. 76], головна перевага таких заходів аграрної політики у тому, що громадянам ЄС гарантується безпечність і висока якість продуктів, захищених знаками якості, а українським дрібнотоварним виробникам у системі асоційованого членства з ЄС відкриваються можливості для одержання найбільшої доданої вартості зі специфічно вироблюваної продукції. Для цього дрібнотоварний виробник певної продукції має бути включений до європейської системи захисту назви продукту з описом умов, за яких продукція виробляється.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буркінський Б.В. Екологічно чисте виробництво / Б.В. Буркінський // Вісник Національної академії наук України. – 2006. – Вип.5. – С. 11–15.
2. Гадзало Я.М. Наукові основи розвитку аграрного підприємництва та сільських територій за селозберігаючою моделлю / Я.М. Гадзало, В.М. Жук // Наукова доповідь. – К. ННЦ «ІАЕ». – 40 с.
3. Дудар О.Т. Організаційно-економічні засади формування органічного виробництва / О.Т. Дудар // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – Тернопіль. – 2012, 20 с.
4. Європа 2020. Стратегія розумного, стійкого та всеосяжного росту. «Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/archives/growthandjobs_2009/
5. Зіновчук Н.В. Екологічна політика в АПК: економічний аспект / Н.В. Зіновчук. – Львів, 2007. – 394 с.
6. Концепція сталого розвитку Закарпаття. – Ужгород, 2004. – 40 с.

Висновки. З метою подальшого удосконалення земельних відносин стимулювання розвитку органічного виробництва в державі необхідно прийняти низку законів, зокрема «Про державний земельний кадастр», «Про обіг земель сільськогосподарського призначення», «Про державну підтримку збереження та відтворення родючості ґрунтів», «Про економічне стимулювання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення», «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про оренду землі», «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про систему оподаткування», «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про плату за землю», «Про внесення змін і доповнень до законів України «Про державну підтримку сільського господарства», «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», «Про внесення змін і доповнень до Земельного кодексу України».

Необхідним з методологічної точки зору є посилення ролі владних і управлінських структур загальнодержавного, регіонального та місцевого рівнів щодо формування, становлення і регулювання розвитку підприємств, які вирощують екологічно чисту сільгосппродукцію, подальшої системної побудови органічного агровиробництва. Слід розгорнути роботу зі створення в Україні асоціацій і спілок сільськогосподарських товаровиробників, що займаються вирощуванням органічної продукції. Важливим у сфері виробництва і реалізації органічних продуктів харчування є розбудова збутової інфраструктури зазначеної продукції, відкриття спеціалізованих оптово-роздрібних ринків, налагодження цінового механізму реалізації.

Науковими дослідженнями доведено, що органічне сільськогосподарське виробництво поряд з економічними функціями передбачає виконання природоохоронних та соціальних функцій, зокрема збереження природного різноманіття, здоров'я населення, забезпечує ощадне використання наявних ресурсів, сприяє розвитку сільської інфраструктури і зайнятості трудових ресурсів.

7. Корчинська С.Г. Розвиток органічного виробництва С.Г. Корчинська, О.В. Ходаківська // Організаційно – економічна модернізація аграрної сфери: наукова доповідь / за заг.ред.акад НААН П.Т. Саблука. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2001 – 342 с.
8. Кравців В.С. Регіональна екологічна політика в Україні (теорія формування, методи реалізації): монографія / В.С. Кравців. – Львів: НАН України, Інститут регіональних досліджень, 2007. – 336 с.
9. Модель системи екологічного землеробства в лісостепу України (методичні рекомендації для впровадження у виробництво). – Київ, «Аграрна освіта», 2008. – 36 с.
10. Оцінка впливу Угоди про асоціацію / ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України: наукова доповідь /за ред.акад.НАН України В.М.Геєця, чл.-кор. НААН України д.е.н., Т.О.Осташко, чл.-кор. НАН України, д.е.н. Л.В.Шинкарук; НАН України, «Ін-т екон.та прогноз. НАН України». – К., 2014. – 102 с.
11. Програма дій «Порядок денний на XXI століття» / переклад з англійської: ВІО «Україна, Порядок денний на XXI століття». – К.: Інтелсфера, 2000. – 360 с.
12. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 р. /за ред. Ю.О.Лупенка, В.Я.Мессель-Веселяка. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2012. – 182 с.

REFERENCES

1. Burkinskyj B.V. Ekologhichno chyste vyrobnyctvo /B.V.Burkinskyj //Visnyk Nacionalnoji akademiji nauk Ukrainy. – 2006. – Vyp.5. – S. 11-15.
2. Ghadzalo Ja.M. Naukovi osnovy rozvytku aghrarnogho pidpryjemnyctva ta siljsjkykh terytorij za selozberighajuchoju modellju /Ja.M.Ghadzalo, V.M.Zhuk// Naukovadopovidj. – K.NNC «ІАЕ». – 40 s.
3. Dudar O.T. Orghanizacijno-ekonomichni zasady formuvannja orghanichnogho vyrobnyctva/O.T.Dudar// Avtoreferat dysertaciji na zdobuttja naukovogho stupenja kandydata ekonomichnykh nauk. – Ternopilj, 2012.- 20 s.
4. Jevropa 2020. Strateghija rozumnogho, stijkogho ta vseosjazhnogho rostu.» «Europe 2020. A strategyforsmart, sustainableandinclusivegrowth». - [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://ec.europa.eu/archives/growthandjobs_2009/
5. Zinovchuk N.V. Ekologhichna polityka v APK : ekonomichnyj aspekt/N.V.Zinovchuk. – Ljviv, 2007. – 394 s.
6. Koncepcija stalogho rozvytku Zakarpattja. – Uzhghorod, 2004. – 40 s.
7. Korchynsjka S.Gh. Rozvytok orghanichnogho vyrobnyctva / S.Gh.Korchynsjka, O.V.Khodakivsja // Orghanizacijno – ekonomichna modernizacija aghrarnoji sfery: Naukova dopovidj/ Za zagh.red.akad NAAN P.T.Sabluka. – K.: NNC «ІАЕ», 2001 - 342 s.
8. Kravciv V.S. Reghionaljna ekologhichna polityka v Ukraini (teorija formuvannja, metody realizaciji) : Monoghracija. - /V.S.Kravciv. – Ljviv: NAN Ukrainy, Instytut reghionalnykh doslidzhenj, 2007. – 336 s.
9. Modelj systemy ekologhichnogho zemlerobstva v Lisostepu Ukrainy (metodychni rekomendaciji dlja vprovadzhennja u vyrobnyctvo).- Kyjiv, «Aghrarna osvita», 2008. – 36 s.
10. Ocinka vplyvu Ughody pro asociaciju / ZVT mizh Ukrainoju ta JeS na ekonomiku Ukrainy: Naukova dopovidj/ Za red..akad.NAN Ukrainy V.M.Ghejcja, chl.-kor. NAAN Ukrainy d.e.n.,T.O.Ostashko, chl.-kor NAN Ukrainy, d.e.n. L.V.Shynkaruk; NAN Ukrainy, «Ін-т екон.та прогноз. NAN Ukrainy» -K., 2014.- 102 s.
11. Proghrama dij «Porjadok dennij na KhKhl stolittja». / Pereklad z anghlijskoji: VIO «Ukraina , Porjadok dennij na KhKhl stolittja». – K.: Intelsfera, 2000.– 360 s.
12. Strateghichni naprjamky rozvytku siljsjogho ghospodarstva Ukrainy na period do 2020 r./Za red. Ju.O.Lupenka, V.Ja.Messelj-Veseljaka. – K.: NNC «ІАЕ», 2012. – 182 s.